

Saudamålet i 1981

Randi Neteland

Artikkelen presenterer språklig variasjon i et talemålsmateriale fra Sauda i 1981. Saudamålet er et industristedtalemål, og artikkelen dokumenterer en endring i tilsynelatende tid, der noen tradisjonelle språktrekk forsvinner, mens andre er bevarte i det nye saudamålet i 1981. En kan også se antydninger til et geografisk spredningsmønster, og finne spor av språklige nyvinninger som ikke ble en del av det nye saudamålet.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Det sosiolingvistiske prosjektet *Talemålsendring på industristader* fokuserer på fire industristeder på Vestlandet: Sauda, Årdal, Odda og Tyssedal. Prosjektet vil undersøke endringer i både tilsynelatende tid og i reell tid, og det er derfor samlet inn mange opptak fra tidligere undersøkelser av industristedtalemålene. Tekstlige produkter som beskriver og tolker variasjon og endring i talemålet på industristedene er også viktige for prosjektet. Mens det er produsert avhandlinger om årdalsmålet (Bjørkum 1968 og Bjørkum 1974) og talemålene i Odda og Tyssedal (Sandve 1976), fins det ikke tilsvarende tekster fra Sauda.

Denne artikkelen ønsker å bøte på dette ved å presentere språklige realiseringer i et talemålsmateriale fra Sauda. Målet med artikkelen er å presentere et omriss av talemålet i Sauda i 1981. Dette omrisset vil bli brukt til hypotesegenerering i den videre forskningen om saudamålet i prosjektet *Talemålsendring på industristader*. Artikkelen bærer preg av denne vektleggingen av dokumentasjon og formidling, og vil ikke utforske andre problemstil-

linger enn en helt generell: *Hvilke variasjonsmønstre fins i talemålet i Sauda i 1981?* Likevel er det naturlig å trekke inn teorier om koinéforming og forskning på industristedtalemål i drøftingen av variasjonsmønstrene.

Artikkelen vil først gi en kort innledning om materialet som ligger til grunn for artikkelen (1.2), om saudamålet (1.3), om Saudas historie (1.4) og litt om andre industristedtalemål (1.5). Så vil jeg gjøre rede for hvordan datamaterialet ble samlet inn i 1981 (del 2), og drøfte innsamlingsmetoden “bildetest” (2.1). I del 3 presenterer jeg språklige (3.1) og sosiale variabler (3.2). De språklige realiseringene er viet stor plass i del 4, og til sist vil jeg avslutte med noen antydninger om videre forskning på saudamålet (del 5).

1.2 Almenningen og Årtun

Materialet som ligger til grunn for artikkelen, har ikke vært presentert tidligere. Det er samlet inn med bildetest-metoden i 1981 som en del av et større innsamlingsarbeid gjort av Tone Årtun og Sverre Almenningen. Innsamlingen ble gjort på oppdrag fra Målføresamlinga ved UiB. Det var totalt 27 informanter som deltok, fordelt på tre generasjoner og fem bydeler i Sauda. Grunnlaget for presentasjonen i denne artikkelen er Almenningen og Årtuns personlige notater, spesielt tabellen som er vedlagt (vedlegg 1), samt personlige opplysninger. Det er ikke en selvfølge at de ville gi *Talemålsendring på industristader* fri tilgang til et upublisert arbeid, og vi er veldig takknemlige for å få bruke materialet.

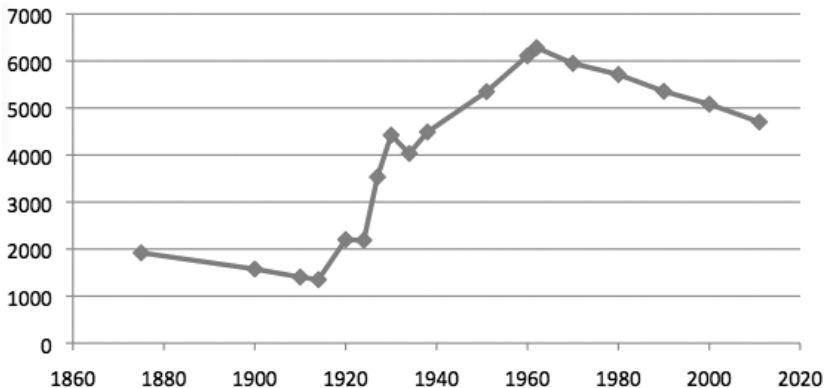
Almenningen og Årtun samlet altså inn materialet og gjorde utregningene som er grunnlag for tabellene jeg presenterer i del 4. Utgreiing om språktrekkene, sammenlikninger med andre undersøkelser og tolking av variasjonsmønstrene, står imidlertid jeg ansvarlig for.

1.3 Plassering av saudamålet

Sauda er en by med omtrent 4700 innbyggere som ligger innerst i Saudafjorden i Rogaland. Kommunen ligger lengst nordøst i Ryfylke. Ryfylkemålet klassifiseres som sørvestlandsk *a*-mål bl.a. av Skjekkeland (2005: 174). Språkområdet kjennetegnes videre av segmentasjon, differensiasjon og assimilasjon, samt såkalt ‘stående *r*’, altså at *r* uttales både i presens av *a*- og *e*-verb og i ubestemt form flertall av hankjønns- og hunkjønnsord. Det vil bli gjort grundig rede for språktrekkene som er undersøkt i bildetesten i del 4.

1.4 Litt om Saudas historie, med vekt på innflytting

Sauda er et industristed, og saudamålet er i dag preget av den store innflyttingen i de første tiårene av 1900-tallet. Industriutbyggingen startet i 1913, og fabrikkene startet opp i 1923. I perioden 1914 til 1920 økte innbyggertallet fra 1350 til 2201, og i 1930 var det 4423 innbyggere i Sauda (Lillehammer 2002: 285, 455). Det er mer enn en tredobling av innbyggertall på bare seksten år. Kommunen hadde på det meste 6283 innbyggere (i 1962).

Figur 1: Innbyggertall i Sauda i perioden 1870–2010

Det fins flere oversikter over innflytting til Sauda i ulike perioder. Hvis en tillegger første bølge av innflyttere størst språklig innflytelse (jf. “the founder principle” (Mufwene 2001: 29)) er det 1910- og 1920-tallets innflyttere som er viktigst. Finn Skagen (1977) gir en detaljert framstilling av hvor innflytterne som kom til Sauda i perioden 1915–1928, hadde sitt fødested, mens Tronn Aarhun (1973) gir en detaljert framstilling av innflyttingen fram til 1920. I perioden 1911–1920 var 36 % av innbyggerne i Sauda innflyttere (Aarhun 1973: 54), mens i 1930 var 58,1 % av innbyggerne innflyttere (Skagen 1977: 75). Aarhuns oversikt sier oss altså noe om hvor de aller første innflytterne kom fra, mens Skagens oversikt viser hvor innflytterne kom fra på det tidspunktet det ble flere innflyttere enn opprinnelige innbyggere.

Innflyttere 1911–1920	Prosentvis andel av innflytterne	Fødested
36 % av total befolkning i Sauda	23,5 %	Rogaland
	15,3 %	Hordaland med Bergen
	9,5 %	Nordland
	8,3 %	Telemark
	7,9 %	Akershus med Oslo
	5,2 %	Østfold
	4,6 %	Sogn og Fjordane
	<i>mellom 2,6 % og 0,8 %</i>	<i>de resterende fylkene</i>

Figur 2: Innflyttere i perioden 1911–1920, utviklet fra Aarhun (1973: 55).

Innflyttere 1915–1928	Prosentvis andel av innflytterne	Fødested
58,1 % av total befolkning i Sauda	39,8 %	Rogaland
	20,1 %	Hordaland
	14,2 %	Akershus med Oslo
	6,8 %	Telemark
	4,1 %	Sogn og Fjordane
	<i>mellom 2,1 % og 0,3 %</i>	<i>de resterende fylkene</i>

Figur 3: Innflyttere i perioden 1915–1928, utviklet fra Skagen (1977: 76)

Det må også presiseres at noen innflyttere kom fra andre land. Fabrikkens ledelse var amerikanere, og en del av de omreisende arbeiderne var svensker og finlendere. For eksempel var det i 1916 slik at 71 av 185 ansatte på fabrikkens var utlendinger (Våga 1993: 29).

De enkelte bydelene hadde forskjellig befolknings sammensetning både når det gjaldt antall innflyttere og innbyggernes yrkesveier (mer om det i del 3.2.2). Det var med andre ord kanskje ikke like stort dialektmangfold i alle bydelene.

1.5 Litt om andre industristedtalemål og koinéformingsprosesser

En koinéformingsprosess er en endringsprosess som kan skje med talemålet på

et sted hvis innflyttingen i en periode er så stor at antallet innflyttere er større enn antallet opprinnelige innbyggere. Slik tilflytting vet vi har skjedd i Sauda (jf. del 1.3). Jeg vil derfor drøfte om materialet fra bildetesten kan vise noen indikasjoner på at saudamålet er en koiné.

Koinéformingsprosessen er kjennetegnet av tre stadier, der det første stadiet er den språklige akkomodasjonen som skjer i kontakten mellom opprinnelige innbyggere og innflytterne. Det andre stadiet involverer barna til innflytterne og de opprinnelige innbyggerne og er en periode med ekstremt mye inter- og intraindividuell variasjon. Det tredje stadiet er kjennetegnet av en fokusering av talemålet. Mange forskere, blant annet Kerswill & Trudgill (2005: 200) og Solheim (2006) argumenterer for at det går an å sette likhetstegn mellom stadier og generasjoner. Solheim har laget følgende oversikt over utviklingsstadium i høyangerdialekten (Solheim 2006: 41):

<i>Stadium/ generasjon</i>	<i>Informantgrupper</i>	<i>Utvikling</i>
I	Dei opphavlege innbyggjarane og dei første innflyttarane	Ulike dialekter, byrjande nivellering
II	Barn av dei opphavlege innbyggjarane og innflyttarane	Utstrekt intra- og interindividuell variasjon, vidare nivellering
III	Barnebarn av dei opphavlege innbyggjarane og innflyttarane	Nivellering, kollektiv fokusering, etablering av einsarta dialekt

Figur 4: Oversikt over utviklingsstadium i høyangerdialekten, fra Solheim (2006: 41)

Det Solheim kaller *nivellering* i denne oversikten inkluderer Trudgills to termer *simplification* og *levelling* (Trudgill 1986: 98, 103). Trudgills *simplification* kan oversettes til *forenkling* og kan bety både en forenkling av grammatikken og en forenkling av semantiske forhold.¹ Trudgills *levelling* kan oversettes til *utjevning*, som betyr at varianter som har liten utbredelse, går ut av bruk og erstattes av varianter som har større utbredelse i talemålet. På industristeder betyr dette at den språklige varianten som er i majoritet blant innbyggerne (både de opprinnelige og innflytterne) har størst sjanse for å “vinne”.

Koinéformingsprosesser er ikke rent indrespråklige prosesser. Sosiale dimensjoner som for eksempel klassemotsetninger kan også få avgjørende effekt på utfallet av endringsprosessen. Språklige effekter av slike sosiale dimensjoner er *reallokasjon* av varianter og språklige *mellomformer* eller kompromissformer (Solheim 2006: 78–80).

Undersøkelser av andre vestnorske industristedtalemål inkluderer blant annet Høyanger (Solheim 2006) og Odda og Tyssedal (Sandve 1976). Begge disse undersøkelsene viser stor variasjon i stadium II som kan knyttes til en

høg- og lavstatusdimensjon, blant annet mellom leksikalske “par” som *jeg – eg* og *ikke – ikke*. En slik variasjon kan gjerne knyttes til klassemotsetninger eller konflikter mellom opprinnelige innbyggere og innflyttere (Solheim 2006: 288). Slike leksikalske variabler er ikke undersøkt i Almenningen og Årtuns bildetest, men de undersøker andre variabler (morfologiske og fonologiske) som kan knyttes til høg- og lavstatus-dimensjonen fordi de nye variantene er sammenfallende med bokmål og/eller sentraløstnorsk uttale (se oversikt over språktrekk i del 3.1).

På grunn av det overleverte materialets karakter (se del 3.2), kan en ikke undersøke om generasjon II (‘voksne’) har mer intraindividuell variasjon enn generasjon I (‘eldre’) og III (‘barn’). Jeg tror heller ikke at individenes fulle register eller variasjonsbredde vil kunne komme fram gjennom en bildetest (se drøfting i del 2.1.1). Det jeg imidlertid forventer at bildetesten vil vise, er at aldersgruppene i bildetesten har ulik andel realiserte varianter som mer eller mindre samsvarer med denne modellen, der tradisjonelle eller lokale språktrekk erstattes av former som er enklere (jf. *simplification*) eller i majoritet i den nye befolkningssammensetningen på stedet (jf. *levelling*). Jeg forventer også at bildetesten kan vise hvilke språktrekk som forsvinner ut av bruk med første generasjon som vokste opp med mange innflyttere i bygda (‘voksne’), og hvilke språktrekk som ble endret saktere og mer gradvis.

2 Innsamlingsmetoden bildetest

2.1 Datamaterialet og innsamlingsmetoden

Talemålsdataene som ble innsamlet i 1981 i Sauda, ble innsamlet ved hjelp av et strukturert intervju som ble tatt opp på kassett. Det var Tone Årtun (f. 1952) som gjennomførte alle intervjuene hjemme hos informantene. Intervjueren snakket saudamål i hele intervjuet.

Intervjuene var svært strukturerte, og inneholdt kun korte bolker med det man kan kalle et ustrukturert eller samtalebasert intervju, ellers var det ulike varianter av utspørring (jf. Briggs (2005) om skillet mellom formelt/strukturert og uformelt/ustrukturert intervju). Hvert intervju varte i omtrent 30 minutter og kan deles inn i følgende deler:

1. Bakgrunnsinformasjon
2. Elisitering med utgangspunkt i bilder, kalt ‘bildetest’ i denne artikkelen
3. Samtale om barndom

4. Samtale om lokal dialekt
5. Egenrapportering om variasjon i bruk av varianter
6. Elisitering med utgangspunkt i antonymer.²

Resultatene jeg skal presentere i denne artikkelen, gjelder bare de variantene som informantene realiserer i bildetesten, jeg vil derfor gjøre nærmere greie for akkurat den delen av intervjuet.

2.1.1 Bildetesten

Bildetesten var en elisiteringsteknikk med utgangspunkt i et sett av totalt 47 bilder.

Intervjuren var ute etter et bestemt ord eller en bestemt morfologisk form, og hun hadde forberedt spørsmål som, sammen med bildene, skulle trigge akkurat disse ordene eller formene. Det vil si at hun stilte spørsmål til hun fikk de formene hun var ute etter. I noen tilfeller var spørsmålene åpne spørsmål av typen “Hva ser du her?”. Slike åpne spørsmål oppfordrer informanten til å resonnerer og svare i hele setninger. I andre tilfeller var det lukkede spørsmål som oppfordret informanten til å svare med et enkeltord, for eksempel “Hvor mange melkespann ser du?”. (Om åpne og lukkede spørsmål, se for eksempel Cozby (2007: 129).)

Det varierer mye i materialet hvor utfyllende informantene svarte, og noen kom også med metakommentarer som “Var det det du var ute etter?”. Det er vel ingen tvil om at informantene forsto at intervjuren var ute etter noe bestemt, og at de i visse tilfeller til og med forsto hvilken språklig variabel intervjuren var ute etter. Det var også flere tilfeller der informanten svarte to forskjellige varianter, gjerne rett etter hverandre.

2.2 Bildetester og andre konstruerte situasjoner – hva sier de om talemål?

I 1954 utførte Odd Nordland en bildetest på 3.-klassinger i Oslo. Testen var konstruert på en slik måte at barna oppfatter det som en så formell situasjon “[...] at de har tatt sikte på å prestere et slags *høgere talemål* [...]” (Nordland 1954 i Ryen 1976: 89). Likevel er resultatene svært like resultatene fra TAUS-materialet som baserer seg på samtalebaserte intervjuer, og resultatene fra Westerns skoleundersøkelse i 1973 (Ryen 1976: 110), som er basert på egenrapportering via spørreskjema. Disse tre undersøkelsene av Oslo-målet har altså svært like resultater, selv om innsamlingsmetodene er forskjellige.

En konstruert situasjon som en bildetest er en annerledes innsamlingsmetode enn metodene som vanligvis brukes i sosiolingvistikken (for eksempel

samtalebaserte intervju). Ut fra redegjørelsen i punkt 2.1.1 mener jeg at det er helt nødvendig å klargjøre hva slags språklige data en får med bildetest som innsamlingsmetode, og hva dataene sier om talemålet til informantene. Jeg mener at bildetesten fra Sauda vil si oss *noe* om saudamålet, og vil i det følgende redegjøre for *hva* vi kan forvente å få vite ut fra en slik konstruert innsamlings-situasjon.

Ifølge Labov vil informanter bruke andre språklige varianter når de blir spurt direkte om språk og ordformer, enn når de samtaler fritt med intervjueren (Labov 1972b: 112). I Labovs undersøkelser fra New York brukte informantene mest standardvarianter når de leste ordlister med minimale par og minst standardvarianter når de snakket fritt (“Casual speech” Labov 1972a: 114). Sammenhengen mellom endringer i intervjusituasjonen og bruk av varianter som tilhører standardspråk, er tydelig i Labovs resultater, og han postulerer derfor et prinsipp, *the principle of attention*, som er slik: “Styles can be ordered along a single dimension, measured by the amount of attention paid to speech.” (Labov 1972b: 112)

Å bruke bilder i stedet for ordlister er antakelig gjort for å minke skriftspråkets potensielle påvirkningsfaktor på talemålet. Bildetesten kan også oppfattes som et forsøk på å få spontane eller ikke-bevisste språkdata, men i dette materialet er det utvilsomt slik at informantene reflekterer over hvilke ord eller former intervjueren er ute etter. Jeg vil derfor hevde at informantene har høy grad av oppmerksomhet rundt hvilke språkformer de produserer i situasjonen. Ifølge Labovs *attention to speech*-hypotese og Labovs resultater, kan man forvente at informantene snakker mer standardspråklig i en slik bildetest enn i mer samtalebaserte opptakssituasjoner. Andre undersøkelser fra engelsktalende land, for eksempel Trudgills studier i Norwich (1974 i Trudgill 1986: 10), viser akkurat de samme variasjonsmønstrene: informantene bruker flere standardformer i formelle situasjoner enn i uformelle talesituasjoner.

Selv om en del norske talemålsundersøkelser har benyttet elisiteringsteknikker som bildetester, karttester eller lignende, fins det bare noen få avhandlinger der språkbruk i testsituasjonen er direkte sammenliknet med språkbruk i samtalebaserte situasjoner. Jeg vil nå ta en kort gjennomgang av et utvalg av disse for å se om vi kan finne ut hvordan *attention to speech* kan ha en effekt på språkbruk i vårt språksamfunn.

Helene Hildremyr gjorde en bildetest i sin longitudinelle undersøkelse av dialekten på Brattvåg og Hildre. Der viser hun at informantene bruker flere yngre former i bildetesten enn i en samtale (Hildremyr 2006: 69–70). Det samme gjelder i undersøkelsen av dialekten samme sted i 1982 (Skaar 1985 i Hildremyr 2006: 69–70).³ Informantene bruker altså flere yngre former når de fokuserer på egen språkbruk enn når de samtaler. Hovdenak brukte også en bildetest i sin undersøkelse av målet i Vågane i Romsdal i 1978. Her var

resultatet det *motsatte* av Hildremyrs: Informantene brukte flere eldre språkformer i bildetesten enn i samtale med sambygdingene (Hovdenak 1978: 188). Ut fra disse to avhandlingene er det ikke godt å vite om man skal vurdere bildetesten i Sauda som en situasjon som ville gi flere yngre eller flere eldre varianter enn i et samtalebasert intervju. Vi må derfor gå videre til å se på andre talemålsundersøkelser som sammenlikner språkbruk i ulike talesituasjoner.

Andre avhandlinger som sammenlikner språkbruk i ulike opptakssituasjoner, er for eksempel Dalbakken (1996) om sammenfallet mellom *kj* og *sj* i Trondheim. Her sammenliknet hun frekvens av *sj* for *kj* i samtale og i opplesing av tekst. Denne ombyttingen var noe språkbrukerne var bevisst på, og i opplesingssituasjonen var det, ikke overraskende, mindre bruk av *sj* for *kj* enn i samtalen (Dalbakken 1996: 78–79). Dette samsvarer godt med Labovs *attention to speech*-hypotese.

I min undersøkelse av narvikmålet i 2009 var det også forskjeller i prosentvis bruk av variabler i samtalen sammenliknet med en elisitering i form av en lek⁴. Jeg definerte ikke variantene som eldre eller yngre, men det går an å definere variantene som lokale bymålsvarianter eller regionale bygdevarianter. Hvis man så sammenstiller bruken av disse i leken og i intervjuet, gir det ikke noe mønster: I noen variabler er det slik at lokale bymålsvarianter brukes mest i leken, mens i andre brukes de lokale bymålsvariantene mest i intervjuet (Neteland 2009: 44, 77, 87).

I tillegg til disse avhandlingene fins det flere talemålsundersøkelser og avhandlinger som har konstruert to situasjoner, en formell og en uformell, og så sammenliknet språkbruk i disse to situasjonene. Elisabeth Selj (1978) viser at i Hov i Søndre Land bruker informantene flere lokale, tradisjonelle former i det uformelle intervjuet, og flere yngre former i det formelle intervjuet, uansett alder eller sosial klasse (Selj 1978: 302). Det samme gjelder målet i Oslo (Hoftvedt 1979: 29, 33, 39) og i Moss (Sørensen 1998: 65). Fra Vestlandet fins liknende resultater: I Stavanger brukes det mye mer lokale varianter i uformell situasjon enn i den formelle situasjonen (Gabrielsen 1983: 98–103), og i Bergen brukes det litt mer høgstatusvarianter i formell situasjon enn i uformell situasjon (jf. gjennomgang i Myking 1988: 24).

Materialet som ligger til grunn for denne artikkelen, er samlet inn ved hjelp av en konstruert situasjon, og det vil ikke bli sammenliknet med andre talesituasjoner. Ut fra gjennomgangen over kan en konkludere at formelle situasjoner får fram mer høgstatusvarianter eller flere yngre former, men når det gjelder andre konstruerte innsamlingsmetoder, er resultatene mindre entydige: I noen undersøkelser bruker informantene flere høgstatusvarianter, men ikke i alle. Dessuten er det ikke alltid så enkelt å dele inn variabler i høg- og lavstatusvarianter (for eksempel hvis ingen av variantene samsvarer med bokmål eller sørøstnorsk talemål). Jeg vil altså hevde at denne gjennomgangen

viser at *attention to speech* er en faktor også i norske talemål, men at det ikke fins noe entydig svar på hvilke varianter informanter sannsynligvis bruker i slike konstruerte situasjoner i forhold til mer samtalebaserte intervju.

Bildetesten kan derfor ikke brukes til å si noe om informantenes fulle variasjonsbredde langs en akse av grad av fokus på egen språkbruk – den viser bare fram én del av informantenes register. Jeg velger derfor å tolke materialets karakter slik at 1) informantene viser fram én del av sin intraindividuelle variasjon i bildetesten, 2) vi vet ikke noe om hvor stor variasjonsbredde informantenes register har, og 3) vi vet heller ikke hva registeret ellers inneholder av yngre og eldre former, høgstatus- eller lavstatusvarianter.⁵

3 Variablene

3.1 Språklige variabler

I denne delen vil jeg presentere de språklige variablene som Almenningen og Årtun konstruerte bildetesten for å undersøke. Jeg har valgt å gi de språklige variablene ny forklarende tekst for å rette opp i feil begrepsbruk og for å unngå verdiladde ord som “vakling”. Almenningen og Årtuns opptelling av realisasjoner av språkvariablene i bildeteksten fins som vedlegg til teksten (vedlegg 1). Mine og deres variabelnummer er de samme, selv om noen av benevningene er endret.

Variablene fra 1 til 9 er fonologiske, 10 er morfologisk, mens variablene fra 11 til 18 er morfologiske. I denne delen skal jeg bare nevne kort hvilke språklige variabler som er med i undersøkelsen, og hvilke varianter de har. Jeg vil også nevne hvilke ord bildetesten var konstruert for å framprovosere for å få belegg på variablene. En utdyping av variablene fins i del 4 i forbindelse med gjennomgang av språklige realisasjoner.

Variabelnummer og navn	Trad. v.	Ny v.
V1 Lågning av kort /e/ til /a/ foran /r/ + C Bilder/ord: <i>binders, ertar, frimerke, kjerre, lampeskjerner og tallerken.</i>	/a/	/e/
V2 Lågning av lang, trykksterk /e/ til /æ/ foran /r/ Bilder/ord: <i>gjerde, gjer, jordbær, lærerinne og stikkelsbær.</i>	/e/	/æ/
V3 Overgang fra /i/ til /e/ Bilder/ord: <i>ekorn og tre.</i>	/i/	/e/
V4 Overgang fra /ø/ til /y/ Bilder/ord: <i>hylle, krykker, lykter og synger.</i>	/ø/	/y/

V5	Diftong i preteritum av sterke verb 2. kl. Bilder/ord: <i>fauk, flaug, laug, rauk og saug.</i> (* Bilder/ord i V5 og V6 er skrevet på nynorsk for å synliggjøre diftongen.)	/au/	/øy/
V6	/au/-diftongen i andre ord Bilder/ord: <i>augene, augnebryna, augnevippene, gauk, haust, raud, raudt og taumar.</i>	/au/	/øy/ og /ø/
V7	Segmentering av gammelnorsk lang /l/ Bilder/ord: <i>ballen, brillen, filla, fjellet, gammal, hyller og stol.</i>	/dl/	/ll/
V8	Differensiering av gammelnorsk /rn/ Bilder/ord: <i>barn, bjørn, ekorn og strykejern.</i>	/dn/	/rn/
V9	Segmentering av gammelnorsk lang /n/ Bilder/ord: <i>stein.</i>	/dn/	/nn/
V10	Palatalisering av velarer i innlyd Bilder/ord: <i>fisken, fiskestangen, frimerke, gjøken (gauken), korga, krykker, ligger, røyken, stokken, stukket og synger.</i>	/j̥j̥/ og /ç̥ç̥/	/g/ og /k/
V11	Endevokal i infinitiv Bilder/ord: <i>sparke, spenne, spille (spela), tørke og vaske.</i>	/a/	/e/
V12	/r/ i presens av verb Bilder/ord: <i>danser, fisker, hviler, røyker, slapper av, spiller (spelar), tegner (teiknar), vasker og vinker.</i>	/r/	Ø
V13	Endevokal i bestemt form entall av hunkjønnord Bilder/ord: <i>frøkna, korga, mora, stanga, skuldra (aksla) og tomaten.</i>	/â/	/a/
V14	Endevokal i bestemt form flertall av intetkjønnord Bilder/ord: <i>bildene (bileta), bærene, eplene, fjellene, frimerkene, glassene, setene, strykejernene, øyebrynene, øyehårene og øyelokkene.</i>	/â/	/a/
V15	Vokal i bøyingsmorfem i ubestemt form flertall av hankjønnord Bilder/ord: <i>biler, gensere, kjoler, kopper, lamper⁶, lampeskjermer, stoler, tøylar (taumar) og unger.</i>	/ar/	/er/
V16	Differensiering i bøyingsmorfemet i bestemt form flertall Bilder/ord: <i>flaskene, hendene, koppene, lyktene, putene, sjekene, støvlettene, tomatene, tøylene (taumane), øynene og øyevippene.</i>	V + /dn/	V + /ne/
V17	Endevokal i ubestemt form entall av svake hunkjønnord Bilder/ord: <i>bukse, fille, fyrstikkeske, hue, lue, hylle, høne, jente, kjerre, tavle og veske.</i>	/a/	/e/
V18	Svarabhaktivokal i adjektiv Bilder/ord: <i>gammel, gul, hvit, rød, sjuk, stengt (predikativ), stor, sur, svart, tom og trist.</i>	/e/	Ø

Tabell 1: Språklige variabler i bildetesten

3.2 Sosiale variabler

De sosiale variablene er 'alder' og 'bydel'. Almenningen og Årtun stilte som krav til informantene at de skulle ha bodd i Sauda siden de var to år gamle. Det ble godtatt at voksne informanter hadde bodd andre steder i en kortere periode, for eksempel for å ta utdanning.

Alle informantene i de to eldste aldersgruppene er kvinner. Barna i den yngste aldersgruppa er sønner og døtre av kvinnene i den midterste aldersgruppa. Dette ble antakelig gjort for å unngå kjønn som en feilkilde eller en ekstra sosial variabel. Det kan imidlertid skape uheldige skjjevheter (jf. drøfting i del 4.2).

3.2.1 Alder

Det er tre aldersgrupper: *barn*, *voksne* og *gamle*. Barna er født mellom 1969 og 1976, og er altså i opptakstidspunktet, 1981, mellom tolv og fem år. De fleste er åtte eller ni år. De voksne er født mellom 1939 og 1953, og er altså mellom 42 og 28 år i opptakstidspunktet. Informantene i den eldste aldersgruppa er født mellom 1896 og 1911, og er fra 85 til 70 år. Det er et større alderssprang mellom de to eldste aldersgruppene (omtrent 40 år) enn de to yngste (omtrent 25 år). Jeg tror likevel man kan regne de tre aldersgruppene som representanter for tre etterfølgende generasjoner.

3.2.2 Bydel

Det er fem bydelene: *Åbøbyen*, *Fløgstad*, *Austarheim*, *Birkeland* og *Hellandsbygd*. Bydelene er preget av forskjellig befolkningssammensetning, både når det gjelder mengde innflyttere og grad av tilknytning til industrien. Jeg skal her gi en kort karakteristikk av hver av bydelene:

Åbøbyen ligger midt i sentrum rett ved fabrikkene og består av hus som fabrikkene bygde til sine ansatte. Man måtte følgelig være ansatt på fabrikkene for å få husvære i denne bydelen. Det var ikke selveierboliger, men leieboliger av forskjellig størrelse og standard. Ansatte på fabrikkene fikk leie ulike typer hus, avhengig av hvilken stilling de var tilsatt i. Funksjonærer fikk leie de fineste husene, som lå lengst unna fabrikkene, mens husene nærmest fabrikkene, som var de trangeste og eldste boligene, var til leie for arbeiderne (jf. Utter 2010). Innad i *Åbøbyen* var det altså et sosialt hierarki manifestert i boligenes plassering og standard. Tidlig i 1980-årene ble boligene lagt ut for salg, i første omgang bare til ansatte på fabrikkene (Utter 2010: 397). Opprinnelig var størsteparten av innbyggerne i *Åbøbyen* innflyttere (eller barn av innflyttere) med nær

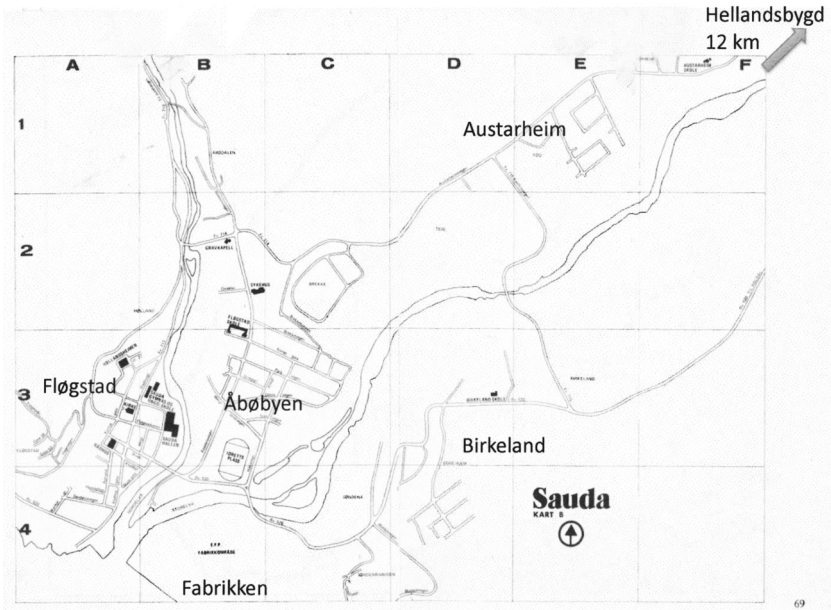
tilknytning til fabrikkene (Utter 2010: 221) (se del 1.4 om innflytternes fødesteder). Konsentrasjonen av innflyttere var med andre ord større i Åbøbyen enn i de andre bydelene i starten av industrialiseringsfasen. Utter skriver at til tross for privilegiene det medførte å bo i Åbøbyen, ble bydelen og innbyggerne stigmatisert av de andre innbyggerne i Sauda: Utenfra ble bydelen sett som “en fremmed ‘øy’ med lav status” (Utter 2010: 221).

Fløgstad ligger på en åskam vest for sentrum, og var en av de største gårdene i Sauda (Lillehammer 1974: 11). Bydelen ble bygget ut på 1920- og 30-tallet: “Både arbeidarar knytte til EFP og andre – i kommunal teneste eller frie yrke – sette seg opp heimar der.” (Lillehammer 2002: 529). Bebyggelsen på Fløgstad var preget av villaer og enmannsboliger i 1981. Utter skriver at bydelen er et heterogent boligområde, altså at det bor både arbeidere, funksjonærer og andre her (Utter 2010: 86).

Austarheim er brukt om hele området nordøst for sentrum, nord for Storelva. Området ble utbygget med store byggefelt på 80-tallet, altså *etter* at denne undersøkelsen ble gjennomført. I 1981 var det en del gårder i bydelen, og gårdsdrift var en vanlig næringsvei.

Birkeland ligger øst for sentrum, sør for Storelva. Her ligger det store boligfeltet Egne Hjem, som ble bygd ut på 1950- og 60-tallet. Egne Hjem er eneboliger som ble bygd og eid av enkeltpersoner ansatt på fabrikkene. Alle fikk en viss økonomisk og materiell støtte for å bygge, og mye ble gjort på dugnad (Utter 2010: 86). Utenom dette boligfeltet er det også en del gårdsbruk på Birkeland, som derfor både kunne minne om Åbøbyen og Austarheim når det gjaldt befolkningssammensetning i 1981.

Hellandsbygd ligger omtrent 16 km fra sentrum østover mot fjellheimen (Røldal). Det var hit industrien kom først, i begynnelsen med drift av sinkgruver i 1880- og 90-årene, senere med utbygging av vasskraftverket (Utter 2010: 73). Etter at utbygginga var ferdig, var det ikke så mange industriarbeidsplasser i bygda, bare til vedlikehold av kraftverket. Noen arbeidere reiste videre, noen flyttet til sentrum, mens andre ble boende og pendlet til sentrum for å arbeide. Den andre næringsveien i bygda var følgelig jordbruk i 1981.

Figur 5: Bydelene i Saura, fra “Velkommen til Saura kommune” (1978: 69)

3.2.3 Oversikt over sosiale variabler

Informantene i Årtun og Almenningens bildetest kan deles inn etter de sosiale variablene slik:

	Barn	Voksne	Gamle
Åbøbyen	3 informanter	3 informanter	
Fløgstad	3 informanter	3 informanter	1 informant
Austarheim	1 informant	2 informanter	1 informant
Birkeland	2 informanter	2 informanter	1 informant
Hellandsbygd	2 informanter	2 informanter	1 informant

Tabell 2: Oversikt over sosiale variabler

Vi ser at det er få informanter i hver celle, og en sammenstilling av disse to sosiale variablene vil ikke bli gjort i presentasjonen av språklige realiseringer. Det man imidlertid bør legge merke til, er at det ikke er noen informant i aldersgruppen ‘gamle’ fra bydelen Åbøbyen. Det er ikke underlig, i og med at de aller fleste som bodde i bydelen i 1981, hadde et husstandsmedlem som jobbet på fabrikk, og derfor bodde det få eller ingen pensjonister der. Det skaper imidlertid en uheldig skjevhet i framstillingen av variasjonen i saudamålet, slik at

gruppen 'gamle' ikke inkluderer noen informanter fra Åbøbyen, og bydelen Åbøbyen inkluderer bare barn og voksne. Jeg har dessverre ikke fått tak i noen oversikt over individuelle realiseringer, så det har ikke vært mulig å bryte opp tabellene.

I noen av de språklige variablene fins det en løsning på denne skjevheten. Gro Melstveit skrev om saudamålet som særemne i nordisk mellomfag ved Universitetet i Bergen (1995). Hun hadde med fire grupper informanter: ungdommer fra sentrum av Sauda, ungdommer fra utkant/gård, eldre fra sentrum av Sauda og eldre fra utkant/gård. Ungdomsinformantene er totalt 6 informanter født i 1979, og de eldre informantene er seks informanter født mellom 1919 og 1928. De eldre informantene fra sentrum er bosatte i Åbøbyen. Til tross for at informantene er noen år yngre enn de gamle informantene i Almenningen og Årtuns bildetest, vil jeg bruke Melstveits undersøkelse til å få supplerende informasjon om språkforholdene i Åbøbyen. Jeg kommer derfor til å trekke inn Melstveits undersøkelse der det er mulig i gjennomgangen av de språklige realiseringene i del 4.

Det er en utfordring med sammenlikningen av de andre bydelene også: Det er bare én gammel informant per bydel. Når det refereres til hvordan gamle i de ulike bydelene snakker, baserer dette seg altså bare på én informant, mens de andre aldersgruppene har 2–3 informanter (med unntak av bydelen Austarheim, der det bare er ett barn).

4 Språklige realiseringer

I dette kapittelet vil jeg først presentere en oversikt over hvordan alle informantene til sammen realiserer de språklige variablene. Så vil jeg gå videre til å presentere hver variabel for seg.

Tabell 3 viser de språklige variablene, og alle informantenes realiseringer sammenlagt. Tallene i tabellen representerer andel av den nye varianten, som definert under redegjørelsen for hver av de språklige variablene i del 3.1. Realiseringene er vist både i heltall av totalt antall belegg (N) (jf. Almenningen og Årtuns tabell i vedlegg 1), og i prosentvis andel.

Variabelnummer og navn	Ny variant (N)	Prosent
V1: Lågning av kort /e/ til /a/ foran /r/ + C	92 (N=98)	93,88 %
V2: Lågning av lang, trykksterk /e/ til /æ/ foran /r/	68 (N=137)	49,64 %
V3: Overgang fra /i/ til /e/	42 (N=80)	52,5 %
V4: Overgang fra /ø/ til /y/	67 (N=107)	62,62 %
V5: Diftong i preteritum av sterke verb 2. kl.	55 (N=99)	55,56 %
V6: /au/-diftongen i andre ord	139 (N=197)	70,56 %
V7: Segmentering av gammelnorsk lang l	167 (N=182)	91,76 %
V8: Differensiering av gammelnorsk /rn/	78 (N= 82)	95,12 %
V9: Segmentering av gammelnorsk lang /n/	26 (N=27)	96,3 %
V10: Palatalisering av velarer i innlyd	255 (N=276)	92,39 %
V11: Endeavokal i infinitiv	0 (N=53)	-
V12: /r/ i presens av verb	122 (N= 155)	78,71 %
V13: Endeavokal i bestemt form entall av hunkjønnord	49 (N=180)	27,22 %
V14: Endeavokal i bestemt form flertall av intetkjønnord	7 (N=38)	18,42 %
V15: Vokal i bøyingsmorfem i ubestemt form flertall av hankjønnord	1 (N=112)	0,89 %
V16: Differensiering i bøyingsmorfemet i bestemt form flertall	65 (N=77)	84,42 %
V17: Endeavokal i ubestemt form entall av svake hunkjønnord	0 (N=157)	-
V18: Svarabhaktivokal i adjektiv	222 (N=269)	82,53 %

Tabell 3: Totalt antall realiseringer, alle språklige variabler

Som man kan se av tabellen, er det noen variabler med over nitti prosent realisasjon av den nye varianten (V1, V7, V8, V9 og V10), mens noen variabler har under ti prosent belegg på ny variant (V11, V15, V17). De resterende ti variablene har mer variasjon.

Vi skal nå gå nærmere inn på hver enkelt variabel, for å se hvordan beleggene fordeler seg når vi deler inn i de sosiale variablene alder og bydel. Jeg starter med å skildre tradisjonell og ny variant ved hjelp av annen forskning, spesielt Per Thorsons forskning om ryfylkemålet. Denne utdypingen av hver språklige variabel er det jeg som står for. Så presenteres to tabeller der realisasjonene er fordelt etter de sosiale variablene, henholdsvis alder og bydel. Disse tabellene er basert på Almenningen og Årtuns opptelling, som fins som vedlegg til artikkelen (vedlegg 1).

4.1 Realisasjoner per variabel

V1: Lågning av kort /e/ til /a/ foran /r/ + C

Thorson nevner denne lågningen som noe nytt i målføret som fins i den yngste generasjonen: "Fyre *r* + kons. vil den yngre ættleden gjerne lægja *ε* til *a*; soleis høyrer ein no mykje vanleg *a* for eldre *e* i desse ordi." (Thorson 1929: 43) Men, for å foregripe litt, man kan se i tabell 4 at det bare er den *eldste* generasjonen som har denne lågningen til /a/. Overgangen i materialet er altså motsatt av det Thorson skisserer: fra kort /a/ foran /r/ + C til kort [ε] foran /r/ + C (heretter skrevet /e/). Almenningen og Årtun regnet /a/ for å være den tradisjonelle

varianten og /e/ som den nye varianten. Jeg presenterer det også slik, og vil diskutere disse motstridende forholdene i del 4.2.

De to følgende tabellene viser andel av den nye varianten /e/ foran /r/ + C i prosent og antall belegg i heltall (N). Tabell 4 viser ny variant fordelt på alder. Tabell 5 viser ny variant fordelt på bydel.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /e/	57,14 %	100 %	100 %
N	14	44	40

Tabell 4: Variabel 1, alder

Her ser vi tydelig at de yngste utelukkende har /e/ foran /r/ + C. Det er altså bare de eldste som har variasjon i denne variabelen. Ser vi nærmere på bydel, finner vi at det bare er belegg på den tradisjonelle varianten /a/ foran /r/ + C i tre av bydelene:

	Åbøya	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /e/	100 %	88,46 %	83,33 %	95,24 %	100 %
N	21	26	12	21	18

Tabell 5: Variabel 1, bydel

Ut fra disse to tabellene kan en dedusere at det er de tre eldre informantene fra Fløgstad, Austarheim og Birkeland som har /a/ foran /r/ + C. Jeg vil her minne om at det ikke er eldre informanter fra Åbøya med i materialet, derfor er det ikke mulig å si om fenomenet med /a/ foran /r/ + C fins hos eldre språkbrukere i Åbøya.

V2: Lågning av lang, trykksterk /e/ til /æ/ foran /r/

Thorson skriver at “Det ålmæne draget mot ‘breidare’ uttale fyre r er ikkje merkande her.” (Thorson 1929: 15), men senere skriver han at det fins variasjon mellom /e/ og /æ/ i Indre Ryfylke (Thorson 1929: 34). Det kan tyde på en endring mot mer bruk av /æ/. Almenningen og Årtuns resultater bekrefter at det er den trange vokalen /e/ som er den tradisjonelle varianten i Saudamålet, og /æ/ som er den nye varianten.

De to følgende tabellene viser andel av den nye varianten /æ/ i prosent og antall belegg i heltall (N).

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /æ/	0 %	43,08 %	74,07 %
N	18	65	54

Tabell 6: Variabel 2, alder

Her ser vi at ingen av de eldre har /æ/ foran /r/. Hos de voksne er omtrent halvparten av beleggene med /æ/, og hos barna er det en større andel /æ/. Hvis vi nå går over til å se på bydelene, ser vi at her er det en god del variasjon:

	Åbøbyen	Flogstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /æ/	83,87 %	38,89 %	35,0 %	57,69 %	25,0 %
N	31	36	20	26	24

Tabell 7: Variabel 2, bydel

Her ser vi først og fremst at Åbøbyen og Birkeland har en stor andel /æ/. Tatt i betraktning at det ikke er eldre informanter fra Åbøbyen, vil det være rimelig å anta at Birkeland og Åbøbyen har omtrent like høy andel /æ/.⁷ Man kan også legge merke til at Hellandsbygd skiller seg ut med mer bruk av det tradisjonelle /e/ foran /r/ enn de andre bydelene.

V3: Overgang fra /i/ til /e/

Dette gjelder ord som hadde opprinnelig *i* i gammelnorsk der vokalen er lang og trykksterk. I det tradisjonelle saudamålet har disse ordene bevart uttale med /i/ (Thorson 1929: 33). Almenningen og Årtun kaller denne variabelen “Vakling/veksling mellom –e og –i i visse ord.” Formuleringen “i visse ord” kan tyde på at Almenningen og Årtun mener dette er en leksikalsk betinget endring. Det er imidlertid ikke mulig å si om de to ordene i bildetesten representerer leksikalske endringer eller gjennomgående systemendringer uten mer omfattende undersøkelser.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /e/	27,27 %	44,44 %	69,70 %
N	11	36	33

Tabell 8: Variabel 3, alder

I denne tabellen ser vi en gradvis endring mot mer bruk av den nye varianten /e/: De eldste bruker det sjeldnest, de yngste oftest. I motsetning til det vi har sett i de foregående variablene, har alle aldersgruppene variasjon i denne variabelen. Når vi går over til å se på bydel, ser vi at også der er det en del variasjon, og at bydelen som skiller seg mest ut her, er Hellandsbygd, som har minst bruk av den nye varianten.

	Åbøbyen	Flogstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /e/	72,22 %	47,62 %	50,0 %	57,14 %	33,33 %
N	18	21	12	14	15

Tabell 9: Variabel 3, bydel

V4: Overgang fra /ø/ til /y/

Thorson gir mange eksempler på at gammelnorsk kort /y/ har fått lågning til kort /ø/ i ryfylkemålene, og konkluderer slik: "I ollo tenderar Ryf., som vist, mot gjennomført lægging til ö." (Thorson 1929: 46) Når talemålet så går tilbake til /y/, kan man kanskje kalle dette en heving. Dette kan imidlertid også være en leksikalsk endring basert på ortografiske forhold, altså om ordet staves med /ø/ eller /y/ i de norske skriftspråkene. Det er det ikke mulig å finne ut av med dette bildetestmaterialet, fordi alle ordene som skal representere denne variabelen, staves med /y/.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /y/	31,25 %	70,21 %	65,91 %
N	16	47	44

Tabell 10: Variabel 4, alder

I tabellen over ser vi at i likhet med i forrige variabel har alle aldergruppene variasjon i realisasjon av variabelen. De eldre har mest bruk av den tradisjonelle varianten /ø/, mens de voksne og barna har mest /y/. Legg også merke til at de voksne og barna har omtrent samme andel /y/. Tabellen for bydel viser liten eller ingen variasjon mellom bydelene:

	Åbøbyen	Flogstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /y/	79,17 %	55,56 %	50,0 %	60,0 %	65,0 %
N	24	27	16	20	20

Tabell 11: Variabel 4, bydel

Her kan man først og fremst legge merke til at Hellandsbygd nå har *høyere* andel enn de andre bydelene av den nye varianten, i motsetning til i V2 og V3, der Hellandsbygd hadde minst.

Åbøbyen har igjen høyest andel ny variant, men her er det vanskelig å trekke slutninger fordi materialet mangler eldre informanter fra denne bydelen. I denne språkvariabelen er det imidlertid mulig å trekke inn supplerende informasjon fra Melstveit (1995).⁸ Hun viser at gamle informanter fra Åbøbyen bruker omtrent like mye av den nye varianten /y/ som ungdommer (omtrent 80 %), mens gamle informanter fra utkant/gård bruker så lite om 6,5 % av den nye varianten /y/ (Melstveit 1995: 8). Jeg mener dette viser at forskjellene vi ser i tabell 11 mellom Åbøbyen og de andre bydelene, gjenspeiler en reell forskjell der innbyggerne i Åbøbyen bruker mer av den nye varianten enn innbyggerne i andre bydeler.

V5: Diftong i preteritum av sterke verb 2. kl.

Denne variabelen gjelder uttalen av diftongen /au/ i sterke verb i andre klasse.

Endringer av samme diftong i *andre ord* er en annen variabel (variabel 6). Den tradisjonelle diftongen er /au/, den nye er /øy/. Her må det anmerkes at *au* ifølge Thorson (1929: 39) verken er eller har vært uttalt med /a/ i ryfylkemålet, men med /ø/, altså [øʉ].

Helge Sandøy bruker spredning av /øy/ for /au/ som eksempel på spredningsmønsteret han kaller “sprang mellom sentrum”, og skriver videre at “Fenomenet oppsto ved Oslofjorden omkring 1900, og i dag har alle byane og ei mengd sentrum fått den nye diftongen” (Sandøy 2008: 222).

I tabell 12 ser vi at de gamle utelukkende bruker den tradisjonelle varianten /au/ i bildetesten. De voksne har omtrent halvparten ny og halvparten tradisjonell variant, mens barna har en høy andel bruk av den nye varianten /øy/.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /øy/	0 %	51,06 %	86,11 %
N	16	47	36

Tabell 12: Variabel 5, alder

Hvis vi ser nærmere på bydel, ser vi at Hellandsbygd skiller seg ut med mye mindre bruk av /øy/ enn informanter i de andre bydelene:

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /øy/	71,43 %	50,0 %	66,67 %	66,67 %	26,32 %
N	21	26	15	18	19

Tabell 13: Variabel 5, bydel

Tabellen viser oss også at informanter fra Åbøbyen bruker litt mer av den nye varianten enn de andre bydelene, men det er små forskjeller. Her er det mulig å trekke inn supplerende informasjon fra Melstveit (1995). I hennes undersøkelse er det slik at de gamle fra Åbøbyen bruker den nye varianten /øy/ i 50 % av tilfellene. Videre viser hun at gamle fra utkant/gård ikke har noen belegg på den nye varianten /øy/, og at begge ungdomsgruppene bruker /øy/ i hundre prosent av tilfellene (Melstveit 1995: 12). Også her er det altså slik at de eldre i Åbøbyen snakker mer likt yngre informanter enn eldre fra andre bydeler.

V6: /au/-diftongen i andre ord

Denne variabelen er den samme endringen som i variabel 5, altså en endring fra /au/ til /øy/. Mens variabel 5 gjelder sterke verb i andre klasse, er denne variabelen en samlekategori for andre ord med diftongen /au/.⁹ Ordene som skulle representere denne variabelen i bildetesten, var: *augene*, *augnebryna*, *augnevippene*, *gauk*, *haust*, *raud*, *raudt* og *taumar*. Noen av disse ordene kan ikke få /øy/ som ny variant, de får /ø/. Dette gjelder ordene *rød*, *rødt*, *høst* og

gjøk. *Taumar* er det eneste ordet som enten kan få /øy/ eller /ø/. Almenningen og Årtun har slått sammen disse to nye variantene i kategorien 'ny variant'. Det er altså, som i variabel 5, /au/ som er tradisjonell variant, mens her er både /øy/ og /ø/ nye varianter.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /øy/ og /ø/	9,68 %	75,26 %	91,30 %
N	31	97	69

Tabell 14: Variabel 6, alder

De eldre informantene bruker nesten utelukkende den tradisjonelle varianten /au/. De voksne har en høy andel av de nye variantene /øy/ og /ø/, mens barna nesten utelukkende bruker de nye variantene. Hvis vi nå går videre til å se på bydel, ser vi at Åbøbyen og Birkeland skiller seg ut med høy prosentvis bruk av de nye variantene:

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /øy/ og /ø/	100 %	62,96 %	67,86 %	82,50 %	40,54 %
N	38	54	28	40	37

Tabell 15: Variabel 6, bydel

Videre ser vi at Fløgstad og Austarheim har omtrent samme prosentandel, mens Hellandsbygd igjen skiller seg ut med en markant lavere andel ny variant enn de andre bydelene.

V7: Segmentering av gammelnorsk lang /l/

Ryfylkemål har segmentering av gammelnorsk lang /l/ til /dl/ i innlyd og utlyd (Thorson 1929: 85). Dette er den tradisjonelle varianten av variabelen. Den nye varianten i saudamålet er en ikke segmentert form: alveolar lang /l/, her kalt /ll/.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /ll/	57,69 %	97,50 %	97,37 %
N	26	80	76

Tabell 16: Variabel 7, alder

Vi ser i tabellen at de eldre bruker den tradisjonelle varianten /dl/ bare i omtrent halvparten av beleggene fra bildetesten. Både de voksne og barna har en svært høy andel av den nye varianten. Når vi nå går videre til å se på bydel, ser vi at

også her er andelen høye i alle bydelene, og at det er små forskjeller mellom dem:

	Åbøyen	Flogstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /ll/	95,0 %	91,67 %	100 %	88,24 %	85,29 %
N	40	48	26	34	34

Tabell 17: Variabel 7, bydel

At Hellandsbygd har minst bruk av /ll/, er ikke overraskende. Ut fra resultatene vi har sett til nå, skiller de seg ofte ut med mer bruk av tradisjonell variant enn de andre bydelene. Det som er litt overraskende, er at Åbøyen ikke har hundre prosent belegg på den nye varianten, i og med at det ikke er med noen gamle informanter fra denne bydelen.

Her kan vi trekke inn Melstveits undersøkelse som supplement. Hun har slått sammen segmentering av lang /l/ og lang /n/ til én variabel, og viser at det er bare eldre fra utkant/gård som bruker segmenterte former (Melstveit 1995: 5).¹⁰ Ut fra dette tror jeg at segmentert form ikke er i bruk i Åbøyen, og at når informant(en) fra Åbøyen ytrer en /dl/ i Almenningen og Årtuns undersøkelse, er det et unntakstilfelle.

V8: Differensiering av gammelnorsk /rn/

Ryfylkemålet har differensiering av gammelnorsk /rn/ til /dn/.¹¹ Differensieringen gjelder både i innlyd og utlyd, samt i substantivets endelse i bestemt form flertall (Thorson 1929: 89). Differensiering i substantivendelse er skilt ut som en egen variabel i denne undersøkelsen (variabel 16). Det fins en rekke unntak fra regelen om differensiering, det viktigste er at foran avledning og sammensetning blir gammelnorsk /rn/ til /n/ eller /nn/ (Thorson 1929: 89).

De to følgende tabellene viser andel av den nye varianten /rn/, der altså det gammelnorske /rn/-sambandet ikke er differensiert til /dn/.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /rn/	69,23 %	100 %	100 %
N	13	36	33

Tabell 18: Variabel 8, alder

Her ser vi at det bare er gamle som bruker den gamle varianten /dn/; både de voksne og barna har utelukkende /rn/. Den gamle varianten /dn/ brukes faktisk bare i to bydeler:

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /rn/	100 %	100 %	100 %	81,25 %	93,33 %
N	18	21	12	16	15

Tabell 19: Variabel 8, bydel

I bydelene Åbøbyen, Fløgstad og Austarheim er det utelukkende bruk av den nye varianten /rn/. På Birkeland og i Hellandsbygd fins det noen belegg på den gamle varianten /dn/, og som vi så i forrige tabell, er disse beleggene fra eldre informanter. Vi kan altså dedusere oss fram til at det er to individer som står for denne variasjonen i materialet.

Melstveit undersøker også denne variabelen og viser at det bare er gruppen eldre informanter fra gård/utkant som har differensiering. De har differensiering i alle tilfeller der det er mulig, altså 100 % (Melstveit 1995: 4). Dette bekrefter mønsteret i Almenningen og Årtuns undersøkelse.

V9: Segmentering av gammelnorsk lang /n/

Ryfyllkemålet har segmentering av gammelnorsk lang /n/ til /dn/. I Ryfylke er segmenteringen bare i hankjønnsst substantiv med lang vokal eller diftong foran (Thorson 1929: 92 og 93). Segmentering av gammelnorsk lang /n/ har langt mindre omfang enn av lang /l/ (Larsen 1897: 70). Den tradisjonelle varianten er /dn/, den nye varianten er lang /n/.

I tabell 3 så vi at det bare fins ett belegg av den gamle varianten /dn/. Dette ene belegget fins hos den eldre informanten fra Birkeland. Som nevnt i V7 fant også Melstveit (1995: 5) at det bare var eldre fra utkant/gård som hadde segmenterte former.

V10: Palatalisering av velarer i innlyd

Som i svært mange andre norske dialekter har saudamålet tradisjonelt palatalisering av /k/ og /g/ foran opprinnelig fremre vokaler /i/ og /e/ (Skjekkeland 2005: 71). I tillegg er det ifølge Thorson (1929: 75–76) palatalisering når /k/ eller /g/ står foran morfologisk endevokal /å/. Den tradisjonelle varianten for denne variabelen er affrikat uttale [çç] og [jʃ]. Jeg kaller den tradisjonelle varianten *palatal* og den nye varianten *ikke palatal*.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel 'ikke palatal'	47,22 %	98,46 %	100 %
N	36	130	110

Tabell 20: Variabel 10, alder

Her ser vi at de eldre informantene har palatalisering i omtrent halvparten av

tilfellene i bildetesten. De voksne har svært få tilfeller av palatalisering, mens barna utelukkende realiserer /g/ og /k/ ikke palatalisert.

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel 'ikke palatal'	100 %	96,05 %	95,12 %	86,0 %	80,85 %
N	62	76	41	50	47

Tabell 21: Variabel 10, bydel

I bydelene Åbøbyen, Fløgstad og Austarheim er det ingen eller svært lite belegg med palatalisering.¹² Vi ser også at Hellandsbygd skiller seg ut med noe mer bruk av den tradisjonelle varianten enn de andre bydelene.

V11: Endevokal i infinitiv

Saudamålet er et *a*-mål (Skjekkeland 2005: 174) og skal dermed tradisjonelt ha /a/ som endevokal i infinitiv (Thorson 1930: 25–31). I tabell 3 så vi at det ikke er noe variasjon i denne variabelen: Alle informantene i Almenningen og Årtuns undersøkelse sier /a/ i infinitiv.

Melstveit fant imidlertid variasjon i denne variabelen, nemlig at eldre informanter fra Åbøbyen realiserer /e/ i infinitiv, mens de andre informantene realiserer /a/ (1995: 9).

V12: /r/ i presens av verb

Ryfylkemålet har tradisjonelt “stående r”. Det vil si at dialekten uttaler /r/ til slutt i presens og i ubestemt form flertall av hankjønns- og hunkjønnsst substantiv (Skjekkeland 2005: 87). Variabel 12 gjelder bare én del av dette fenomenet, nemlig svake verb: “I Indre Ryfylke har ein -r i pres. av *a*- og *e*-verb, men bortfall i pres. av sterke verb: *kastar*, men *te:ke*.” (Skjekkeland 2005: 87). Se også Thorson (1929: 88 og 1930: 30). Den tradisjonelle varianten er altså vokal foran /r/, her kalt V+/r/, den nye varianten er bare med vokal til slutt, her kalt V for vokal.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel V	0 %	82,19 %	98,41 %
N	19	73	63

Tabell 22: Variabel 12, alder

Eldre informanter bruker utelukkende den tradisjonelle varianten med /r/ i presens. De voksne har i de aller fleste tilfeller den nye varianten uten /r/, og barna har i enda større grad bare vokal til slutt i presensformer. Det varierer fra bydel til bydel hvor en bruker minst /r/:

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel V	100 %	82,50 %	59,26 %	80,77 %	65,52 %
N	33	40	27	26	29

Tabell 23: Variabel 12, bydel

Her ser vi at de tre bydelene Åbøbyen, Fløgstad og Birkeland alle har høye andeler av realisasjoner med den nye varianten (uten /r/). Austarheim og Hellandsbygd har minst andel av vokal i presens, altså er den tradisjonelle varianten med /r/ oftere i bruk i disse bydelene.

V13: Endevokal i bestemt form entall av hunkjønnsord

Saudamålet har tradisjonelt hatt ending på /å/ i hunkjønnsord i bestemt form entall. Dette gjelder både svake og sterke hunkjønnsord (Thorson 1930: 15–17). Se også for eksempel Christiansen (1948: 209). Almenningen og Årtun nevner også en tredje variant: /en/. Den er ikke tatt med i oversikten til slutt, antakelig fordi den ikke fins i materialet. Den tradisjonelle varianten er /å/, den nye varianten er /a/.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /a/	4,35 %	23,46 %	38,16 %
N	23	81	76

Tabell 24: Variabel 13, alder

Her ser vi at de eldre bruker den tradisjonelle varianten /å/ i bestemt form entall av hunkjønnsordene i nesten alle tilfeller. Blant de voksne og barna er det mer bruk av den nye varianten /a/, men den tradisjonelle varianten dominerer også i disse aldersgruppene.

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /a/	62,50 %	13,64 %	11,54 %	25,0 %	17,65 %
N	40	44	26	36	34

Tabell 25: Variabel 13, bydel

Åbøbyen har en mye høyere prosentandel enn de andre bydelene. Birkeland har også en noe høyere andel /a/ enn de tre resterende bydelene. Melstveit undersøkte denne variabelen (1995: 10), og fant at de gamle fra Åbøbyen aldri realiserte hunkjønnsord i bestemt form entall med /å/. De brukte i flesteparten av tilfellene den nye varianten /a/ og i noen få tilfeller /en/.¹³ I tillegg er det én av ungdommene i Melstveits undersøkelse som realiserte den nye varianten /a/ i 75 % av tilfellene, i motsetning til de andre ungdommene, som utelukkende realiserte den tradisjonelle varianten /å/ (Melstveit 1995: 10). I dette tilfellet er

det så store forskjeller på Åbøbyen og de andre bydelene at det ikke bare kan skyldes mangel på eldre informanter fra Åbøbyen i materialet.

V14: Endevokal i bestemt form flertall av intetkjønnsord

Variabelen gjelder intetkjønnsstavn i bestemt form flertall, og bare ord med regelrett bøyning. Ord som får *-ene* i bestemt form flertall på nynorsk er altså ikke inkludert. Tradisjonelt har saudamålet hatt /å/ i bestemt form flertall av intetkjønnsordene (Thorson 1930: 17–18). Den nye varianten er /a/.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel /a/	0 %	23,53 %	27,27 %
N	10	17	11

Tabell 26: Variabel 14, alder

Her ser vi igjen et tilfelle der de gamle informantene bare realiserer den tradisjonelle varianten /å/. Vi kan også legge merke til at de voksne og barna har omtrent samme prosentandel /a/, og at disse to gruppene faktisk også har mest bruk av den tradisjonelle varianten. Også i denne variabelen er Åbøbyen spesiell:

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel /a/	100 %	8,33 %	0 %	0 %	0 %
N	6	12	7	6	7

Tabell 27: Variabel 14, bydel

Her ser vi at informantene fra Åbøbyen utelukkende bruker den nye varianten /a/, mens informantene fra Austarheim, Birkeland og Hellandsbygd utelukkende bruker den gamle varianten /å/. Fra Fløgstad fins det ett belegg på bruk av /a/, ellers er det også der utelukkende bruk av den gamle varianten.

Variabel 15: Vokal i bøyingsmorfem i ubestemt form flertall av hankjønnsord

Variabelen gjelder bare svake hankjønnsstavn og de sterke i ar-klassen. Variabelen omhandler altså ikke fenomenet “stående r” (jf. variabel 12), om disse stavnene blir bøyed med /r/ etter endevokalen eller ikke, men hvilken vokal som realiseres i bøyingsmorfemet. Tradisjonelt har saudamålet /ar/ i denne bøyingsklassen (Thorson 1930: 13–14 og Hellemo 1957: 96). Den nye varianten er /er/.

I tabell 3 så vi at V15 bare har ett belegg av den nye varianten /er/. Dette ene belegget fins hos den eldre informanten i Hellandsbygd.

V16: Differensiering i bøyingsmorfemet i bestemt form flertall

Som vi så i variabel 8, er det differensiering av /rn/ til /dn/ i saudamålet, og

denne differensieringen kan en også finne i bøyingsmorfeemet for substantiv i bestemt form flertall. Denne variabelen gjelder både han- og hunkjønnsord, samt intetkjønnsordene som får *-ene* i bestemt form flertall på nynorsk. De tradisjonelle endelsene er /adn/ og /edn/ (Thorson 1929: 66, 89). Fordi variabelen ikke skiller mellom vokalene i endingene, har jeg kalt den tradisjonelle varianten V + /dn/, og den nye varianten V + /ne/.

De to følgende tabellene viser andel av den nye varianten uten differensiering i bestemt form flertall.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel V+/ne/	14,29 %	100 %	100 %
N	14	35	28

Tabell 28: Variabel 16, alder

De eldste informantene bruker i flesteparten av tilfellene bestemt form med den tradisjonelle, differensierte varianten V + /dn/, mens de voksne og barna utelukkende bruker den nye varianten V + /ne/. Hvis vi ser på variasjonen på bydelsnivå, ser det slik ut:

	Åbøbyen	Fløgstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel V+/ne/	100 %	83,33 %	90,91 %	71,43 %	78,57 %
N	14	24	11	14	14

Tabell 29: Variabel 16, bydel

Her er det ikke stor variasjon mellom bydelene, men vi kan legge merke til at Åbøbyen og Austarheim har mest bruk av den nye varianten uten differensiasjon, mens Birkeland har mest bruk av den differensierte bøyingsendelsen V + /dn/.¹⁴

Variabel 17: Endevokal i ubestemt form entall av svake hunkjønnsord

Saudamålet er, som vi har sett, et *a*-mål, og det innebærer at svake hunkjønnsord har /a/ som endevokal i ubestemt form entall (Thorson 1930: 17). I tabell 3 så vi at det ikke er variasjon i denne variabelen: alle informanter realiserer /a/.

Melstveit fant imidlertid at de eldre informantene fra Åbøbyen realiserte svake hunkjønnsord med /e/ i ubestemt form entall, mens de andre informantene realiserte med /a/. Det er altså en parallell her mellom V17 og V11, slik at i Melstveits undersøkelse ser det ut til at saudamålet er et *a*-mål, med unntak av målet i Åbøbyen, der de eldre har *e*-mål.

V18: Svarabhaktivokal i adjektiv

I saudamålet har det tradisjonelt vært svarabhaktivokal i presens av sterke verb (Hellemo 1957: 98) og adjektiv (Hellemo 1957: 97), realisert som /e/. Slik jeg forstår det, ble bare svarabhaktivokalen i adjektiv undersøkt i bildetesten. Den tradisjonelle varianten i saudamålet er adjektiv med endevokal /e/ (Thorson 1930: 19). Den nye varianten er uten /e/, her kalt Ø.

	Gamle	Voksne	Barn
Prosentandel Ø	48,48 %	81,20 %	95,15 %
N	33	133	103

Tabell 30: Variabel 18, alder

Tabellen over viser at de gamle bruker svarabhaktivokal i halvparten av tilfellene der det er mulig. De voksne og barna bruker oftest en form uten /e/, og barna har aller mest bruk av den nye varianten. Dette variasjonsmønsteret fordeler seg jevnt utover bydelene:

	Åbøbyen	Flogstad	Austarheim	Birkeland	Hellandsbygd
Prosentandel Ø	79,03 %	88,41 %	86,36 %	79,07 %	78,43 %
N	62	69	44	43	51

Tabell 31: Variabel 18, bydel

Det jeg syns er mest påfallende med denne tabellen, er at Åbøbyen har svært lite av den nye varianten i lys av at undersøkelsen ikke inkluderer noen eldre informanter. Med andre ord vet vi at det er voksne og/eller barn som bruker den tradisjonelle varianten med /e/ i Åbøbyen, mens det kan være eldre som i all hovedsak står for beleggene med /e/ i de andre bydelene.

4.2 Oppsummering og drøfting av bildetesten

Jeg vil her oppsummere bildetesten på tvers av de språklige variablene, med utgangspunkt i de sosiale variablene, alder og bydel.

Alderen til informanten ser ut til å være avgjørende for andel tradisjonell og ny variant. Vi har sett at det er et stort sprang mellom gamles og voksnes realiseringer, og i de aller fleste variablene er det større forskjell på gamle og voksne enn på voksne og barn (unntatt i V3, der det ser ut til å være en mer gradvis endring). Voksne har i mange tilfeller like høy prosentandel bruk av den nye variabelen som barna, til og med litt høyere i noen tilfeller. Dette gjelder variablene V1, V4, V7, V8, V10, V14 og V16. I variablene V2, V3, V5, V6, V12, V13 og V18 bruker barna den nye variabelen i større grad enn de voksne.

Den språklige avstanden mellom barna og de voksne er med andre ord mindre enn avstanden mellom de voksne og de gamle. Vi kan ved hjelp av alder som en variabel observere en endring i tilsynelatende tid der mange av de tradisjonelle talemålsformene blir erstattet av nye former.

Bydel ser også ut til å være en viktig faktor. Vi har sett at Åbøbyen, den fabrikkede delen av sentrum, i mange tilfeller har skilt seg ut med høy andel av den nye varianten. I variabelen V6, og spesielt i variablene V13 og V14, kan vi se at Åbøbyen skiller seg markant ut fra de andre bydelene, med langt høyere andel av den nye varianten enn de andre bydelene. I andre variabler har det oppstått tvilstilfeller fordi det ikke er noen eldre informanter fra Åbøbyen med i datamaterialet. Her har Melstveits undersøkelse blitt trukket inn som supplerende informasjon om saudamålet, der det var mulig. Det er svært interessant at eldre informanter fra Åbøbyen skiller seg ut med mye bruk av de nye variantene i alle disse variablene (V4, V5, V7, V13, V8 og V16). Det tydeligste eksempelet på det er V11 'endevokal i infinitiv' og V17 'endevokal i ubestemt form entall av svake hunkjønnord', der samtlige informanter i bildetesten realiserer /a/, mens i Melstveit (1995: 9) har de eldre informantene fra Åbøbyen *e*-mål, altså realiserer de V11 og V17 med /e/.

4.2.1 Et mulig spredningsmønster

Ut fra Melstveits undersøkelse ser det ut til at Åbøbyen kan skille seg mer ut fra de andre bydelene enn det som kommer fram i Almenningen og Årtuns bildetest. Det fins også anekdotisk materiale og lokalhistorisk materiale som understøtter at Åbøbyen var annerledes språklig enn andre bydeler (Øvestad 2009: 87). Åbøbyen var bydelen som fikk størst andel innflyttere i etableringsfasen, og her bosatte både arbeidere og funksjonærer seg. Åbøbyen var klassedelt innad, men var samtidig en selvstendig bydel som skilte seg fra de andre bydelene, mellom annet med at det ikke var noen som drev jordbruk i denne bydelen. Kombinasjonen av dette og stort antall innflyttere kan ha medført at kontakten med det lokale og tradisjonelle var mindre enn i de andre bydelene. Talemålet blant innflytterne og innflytternes barn i Åbøbyen liknet antakelig på høyere talemål i andre byer, med utstrakt bruk av *e*-endinger der vestnorsk tradisjonelt har /a/, skriftspråksnært leksikon og en fonologi som lå nærmere sentraløstnorsk enn det tradisjonelle talemålet.

Hellandsbygd er på den annen side bydelen lengst unna sentrum og bydelen som er knyttet mest direkte til jordbruk, og i bildetesten skiller bydelen seg ofte ut med minst bruk av den nye varianten.¹⁵ De tre andre bydelene, Fløgstad, Austarheim og Birkeland, har i mange tilfeller prosentandeler som ligger mellom Åbøbyens og Hellandsbygds prosentandeler, eller på nivå med en av dem.¹⁶

Dette mønsteret kan være konturene av et geografisk spredningsmønster, der nye varianter har kommet til Åbøbyen først, for så å spre seg derfra til de andre delene av Sauda. I tilfellet med e-mål, og til en viss grad også i V13 og V14, ser det ut til at de nye formene sjelden brukes utenfor Åbøbyen. Noen nyinnførte språktrekk slo altså an, og spredde seg utover i språksamfunnet, mens andre ble av en eller annen grunn ingen suksess, og spredde seg ikke.

4.2.2 En innovasjon som ikke videreførtes

Variabel 1 har en variant med /a/ + /r/ + C, som av Thorson skildres som en nyvinning, og som av Almenningen og Årtun skildres som en tradisjonell variant. I gjennomgangen av variabel 1 så vi at det bare var i Fløgstad, Austarheim og Birkeland det fantes realisasjoner med /a/, og som vi så av fordelingen etter alder, fantes dette bare hos eldre informanter. Men ifølge Thorson (1929: 43) er /a/ + /r/ + C en *nyvinning* som bare yngre informanter har. Dette kan virke som to helt motstridende opplysninger, men ikke hvis en tar innsamlingstidspunktene med i betraktningen. Thorsons opptegnelser av Saudamålet er gjort før 1929, og Almenningen og Årtuns bildetest er gjort i 1981. Hvis vi tenker oss at Thorsons definisjon av “den yngre ættleden” er omtrent 10-20-åringer, er informantene hans med /a/ + /r/ + C født i løpet av 1910-tallet, eller litt tidligere.¹⁷ De gamle i Almenningen og Årtuns bildetest er født mellom 1896 og 1911. Det er altså omtrent den samme aldersgruppen. Dette fenomenet med /a/ + /r/ + C er altså bare observert i en bestemt aldersgruppe (de som er født fra 1900 til 1920), og fenomenet er ikke observert utenfor sentrum (Hellandsbygd).¹⁸

Variabel 1 kan dermed se ut til å være et eksempel på en variant som har oppstått og blitt brukt i en generasjon, men ikke blitt videreført til neste generasjon.

4.2.3 Er saudamålet et typisk industristedtalemål?

Variasjonsmønstrene i materialet er tydelige: Mange av språktrekkene fra det tradisjonelle saudamålet er forsvunnet fra talemålet i dag. Vi har sett at deler av det tradisjonelle saudamålet ikke blir overført fra generasjonen født rundt 1900–1910 til den neste generasjonen. Samtidig har vi sett at noen dialekttrekk holder stand og blir bevart som en del av det nye saudamålet. Visse språktrekk er erstattet med språkformer som kan tolkes som skriftspråksnære eller sentralløstnorske, selv om jeg mener det er riktigere å kalle dem geografisk nøytrale fordi disse formene er brukt mange steder og i ulike landsdeler. Saudamålet er likevel ikke endret så radikalt at det ikke høres ut som en vestnorsk dialekt. For eksempel ser vi av undersøkelsen at mange av *a*-endelsene er bevart i det nye industristedtalemålet.¹⁹

Vi har også sett konturene av et geografisk spredningsmønster der Åbøbyen er kjernen som innovasjoner sprer seg ut fra, og at en innovasjon bare ble brukt i én generasjon. Jeg mener at disse variasjonsmønstrene sett i sammenheng med den store innflyttingen, kan rettferdiggjøre å kalle talemålet i Sauda en koiné. Det kan nok likevel diskuteres, blant annet fordi det ikke er mulig å bruke dette materialet til å finne ut om det er stor grad av intra- og interindividuell variasjon i en eller flere av generasjonene.

Det er et problem med informantutvalget at det ikke er like mange informanter fra Åbøbyen som fra andre bydeler. Dermed kan ikke de typiske klassemessige bydelsskillene som en gjerne finner på andre industristeder komme noe tydelig fram i denne undersøkelsen (jf. Solheim 2006: 47).

Et annet problem med informantutvalget er at de 'voksne' og 'gamle' bare er kvinner. Solheim skriver at hun ikke kan vise gjennomgående kjønnsforskjeller i høyangermålet, men der hun finner forskjeller mellom kvinner og menn, er det slik at mennene bruker flere tradisjonelle former enn kvinnene (Solheim 2006: 332). Når vi bare har kvinner med i undersøkelsen, kan vi ikke vite om saudamålet likner på høyangermålet i dette henseende.

5 Videre arbeid med saudamålet

Denne artikkelen har hatt som mål å formidle resultater fra Almenningen og Årtuns innsamlingsarbeid i Sauda i 1981. Jeg antydte også i innledningen at artikkelen kunne belyse følgende problemstilling: *Hvilke variasjonsmønstre fins i talemålet i Sauda i 1981?* Jeg har argumentert for at materialet som ligger til grunn for presentasjonen, sier noe om hvordan talemålet i Sauda er, til tross for at det er innsamlet med en nokså uvanlig metode i sosiolingvistikken i dag: bildetest.

Ut fra antydningene til variasjonsmønster tenker jeg at videre forskning på saudamålet bør fokusere på: 1) Kartlegging av endringer i talemålet, med vektlegging av endringstempo og endringsmåte, både med tanke på hvordan gamle dialekttrekk forsvant, og hvordan nye kom til. 2) Talemålet i Åbøbyen i sammenlikning med de andre bydelene, med fokus på Åbøbyen som "innovasjonsbydel".

I prosjektet *Talemålsendring på industristader* skal vi blant annet gjøre en longitudinell undersøkelse av talemålet i Sauda. Ved hjelp av en kombinert trend- og panelundersøkelse vil vi søke å finne ut av hva slags språklige endringer som har skjedd i talemålet i Sauda de siste hundre årene, fra før industrien kom og fram til i dag. For å kunne svare på dette og fokusere på punktene ovenfor, mener

jeg det vil være interessant å gå videre med å undersøke talemålet i lys av teorier om koinéforming og tidligere forskning om industristedtalemål. Almenningen og Årtuns bildetest i 1981 er et stort stykke arbeid som gir oss et godt utgangspunkt for å utforske koinéformingsprosessen i saudamålet mer.

Vedlegg 1: Almenningen og Årtuns tabell over realiseringer i bildetesten 1981.

Vedlegg 1: Tabell over realisasjoner, alle variabler, totaltall samt fordelt på alder og bydel (Almenningen og Årtun 1981)

Form	ALLENMANNIV		TOTALT		BORN		VAKSNET		GAMLE		TILDELSSTED		HVSERKAREMIA		TRANELEND		RELLANDSKOG			
	Lyd / ...		1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		
	1	2																		
1. Vår-tyg - ve-ut-ty	a	e	6	92	0	40	0	44	6	8	0	21	3	23	2	10	1	20	0	18
2. Jond-ber - Jrd-ber	e	æ	69	68	14	40	37	28	19	0	5	26	22	14	13	7	11	15	18	6
3. fei - fe	i	e	38	42	10	23	20	16	8	3	5	13	11	10	6	6	6	8	10	5
4. Gikt - Igt	ø	y	40	67	15	29	14	33	11	5	5	19	12	15	8	8	12	7	13	
5. Verb, prest. 2kl. au	ø	y	44	55	5	31	23	24	16	0	6	15	13	13	5	10	6	12	14	5
6. Kåunen - tøyner	au	øy	58	139	6	63	24	73	28	3	0	38	20	34	9	19	7	33	22	15
7. ginnæd - ginnæ	dɪ	ll	15	167	2	74	2	78	11	15	2	38	4	44	0	26	4	30	5	29
8. Bådn - Børn	dɔ	nn	4	78	0	33	0	36	4	9	0	18	0	21	0	12	3	13	1	14
9. Skiden - skien	dn	nn	1	26	0	11	0	12	1	3	0	6	0	7	0	4	1	4	0	5
10. Palatalisering (3a)	(ve)		21	255	0	110	2	128	19	17	0	62	3	73	2	39	7	43	9	38
11. Verb, Infinitiv	a	e	53	0	20	0	25	0	8	0	11	0	15	0	8	0	9	0	10	0
12. Verb, pres. sv.	ar	er	33	122	1	62	13	60	19	0	0	33	7	33	11	16	5	21	10	19
13. Sub.fem. bf, sg	å	a	131	49	47	29	62	19	22	1	15	25	38	6	23	3	27	9	28	6
14. Sub.nøyt. bf, pl	å	a	31	7	8	3	13	4	10	0	0	6	11	1	7	0	6	0	7	0
15. Sub.mask. ubf, pl. ar	er	er	111	1	40	0	59	0	12	1	25	0	33	0	18	0	17	0	18	1
16. Sub.mask.fem, addn	ene	ene	12	65	0	28	0	35	12	2	0	44	4	20	1	10	4	10	3	11
17. Sub.fem. ubf, sg	a	e	157	0	64	0	67	0	26	0	34	0	41	0	26	0	31	0	25	0
18. Svarbhaktivok.	è	-	47	222	5	98	25	108	17	16	13	49	8	61	6	38	9	34	11	40
			871	1455	237	674	386	698	248	83	121	383	245	375	145	208	162	264	198	225

Merkmær (tilføyd av Randi Neteland, 2010): Tabellen skal leses slik: De språklige variablene er nummerert fra 1 til 18 og følger hver sin horisontale linje. Like etter variabelens forklarende tekst (under kolonnen "Form") står kolonnen "Form" viser hva som er den tradisjonelle varianten i saudamålet og kolonnen "2" hva som er den nye varianten. Like etter følger "Totalt" som er totalt antall realiserte varianter; i kolonne "1" står totalt antall tradisjonelle varianter og i kolonne "2" totalt antall nye varianter. Videre er realisasjonene fordelt på tre aldersgrupper og fem bydelser; der kolonne 1 og 2 viser til antall realiserte former av tradisjonell og ny variant.

Noter

1. Semantisk forenkling vil si at sammenhengen mellom ord og betydningsinnhold blir mer gjennomslutlig. Det er ikke så aktuelt når det gjelder varieteter fra det samme språkområdet (altså norske dialekter). Jeg skal derfor ikke gå noe nærmere inn på den delen av forenkling.
2. Barna som var informanter, ble bare spurt om punkt 1, 2 og 3.
3. *Yngre former* betyr her novasjoner i dialekten som ikke tilhører den tradisjonelle dialekten.
4. Kims lek med bilder av ulike ting.
5. Som tidligere nevnt er det tilfeller der informanten svarer to varianter i forbindelse med samme bilde. Dette tolker jeg som at begge varianter fins i informantens register, men at det ikke er klart hvilken variant informanten selv foretrekker eller oftest bruker.
6. Ordet kan både være hankjønn og hunkjønn i saudamålet.
7. Det har ikke vært mulig å skille ut enkeltindivider i Almenningen og Årtuns overleverte materiale. Dette ville vært nyttig i denne sammenhengen for å kunne få avkreftet/bekreftet antakelser om forskjeller og likheter mellom Åbøbyen og de andre bydelene. Vi må derfor bare ta i betraktning at Åbøbyen ikke har noen eldre informanter, og at vi ikke vet hvor stor andel ny variant de ville ha hatt.
8. Jeg minner kort om de fire gruppene informanter i Melstveits undersøkelse: ungdommer fra sentrum av Sauda, ungdommer fra utkant/gård, eldre fra sentrum av Sauda, og eldre fra utkant/gård. De eldre informantene fra sentrum er bosatte i Åbøbyen.
9. Her kunne man også ha undersøkt om det er tendenser til monoftongering i saudamålet (røyk/røk, stein/sten). Notater fra Almenningen og Årtun kan tyde på at de hadde med monoftongering som en variabel opprinnelig, men siden gikk vekk fra det.
10. De eldre fra utkant/gård segmenterer lang /l/ og /n/ i 78,3 % av de mulige tilfellene (Melstveit 1995: 5).
11. Det er også differensiering av /r/ til /dl/ i ryfylkemålet, men det er ikke undersøkt i bildetesten.
12. Her er det igjen grunn til å minne om at det ikke er eldre i Åbøbyen, og at det kan være forklaringen på at det er utelukkende "ikke palatal" i denne bydelen.
13. Varianten /en/ er som nevnt ikke tatt med som et alternativ i Almenningen og Årtuns undersøkelse.
14. Som tidligere nevnt finner Melstveit (1995: 4) at det er bare eldre informanter fra utkant/gård som har differensiering. Jeg forstår det slik ut fra Melstveits eksempler at hun har differensiering i ordstammer og i bøyingsendelser i samme variabel.
15. Dette gjelder i variablene V2, V3, V5, V6 og i mindre grad også V7 og V10. (Legg merke til at alle disse er fonologiske variabler, mens de variablene som skilte Åbøbyen markant fra de andre bydelene, er morfologiske.)
16. I noen få av variablene er det imidlertid en av disse bydelene som har aller minst av den nye varianten. I variablene V8 og V16 har Birkeland minst realiseringer av den nye varianten, og i variabelen V13 har Fløgstad og Austarheim minst.
17. Denne utregningen er selvfølgelig avhengig av hvor lang tid det tok fra Thorson gjorde innsamlingene sine og til *Målet i Nordaust-Ryfylke: Umrit Av Ljodlæra* ble publisert.

18. Vi har dessverre ikke informasjon om hvordan eldre informanter fra Åbøbyen realiserer denne variabelen.
19. Hvilke språktrekk som ble bevart i det nye, stabiliserte talemålet av alle språktrekkene som var i bruk i “kaosperioden”, kan muligens forklares med innflytternes talemål (jf. Trudgills deterministiske modell (Trudgill 2004)). Jeg tror imidlertid ikke at det er en så “enkel” oppgave som å sammenlikne talemål på innflytternes fødested med talemålet i Sauda, fordi voksne som flytter, kan endre på talemålet sitt. Jeg har derfor ikke lagt vekt på å utforske denne forklaringsmodellen i denne artikkelen.

Litteratur

- Aarhun, Tronn 1973: *Befolkningsutvikling og endringer av den yrkesmessige struktur i Sauda 1900–1920*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Bjørkum, Andreas 1968: *Årdalsmål hjå eldre og yngre: ei utgreiing om formverket med eit tillegg om generasjonsskilnad i lydverk, ordbruk og formverk*. Vol. 20, *Skrifter frå Norsk målførearkiv*. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Bjørkum, Andreas 1974: *Generasjonsskilnad i indresognsmål: talemålet i industribygdi Årdal og dei fire næraste jordbruksbygdene*. Vol. 30, *Skrifter frå Norsk målførearkiv*. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Briggs, Charles L. 2005: Sociolinguistic Interviews. Ammon, N. D. Ulrich, Klaus J. Mattheier & Peter Trudgill (red.): *Sociolinguistics - an International Handbook of Linguistic Variation*. Berlin: Walter de Gruyter. 1052–1062.
- Christiansen, Hallfrid 1948: *De viktigste målmerker og deres råderom*. Vol. 3, *Norske dialekter*. Oslo: Tanum-Norli.
- Cozby, Paul C. 2007: *Methods in behavioral research*. Boston: McGraw-Hill Higher Education.
- Dalbakken, Liv Osnes 1996: *Distinksjonen kje/sje i lydendringsperspektiv. En empirisk studie av barns og unges beherskelse av distinksjonen kje/sje i Trondheim*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gabrielsen, Finn 1983: *Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mål i Stavanger*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Hellemo, Lars 1957: *Frå det gamle arbeidslivet: ord og nemningar, truer og tradisjon frå arbeidslivet i Suldal, Røldal og Sauda*. Vol. 12, *Skrifter frå Norsk målførearkiv*. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Hildremyr, Helene 2006: *Dialekten i Brattvågen og på Hildre – 23 år etter. Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i to sunnmørsbygder*. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Hoftvedt, Bjørn Oscar 1979: *Ei undersøking av noen trekk ved formell og uformell språkbruk i Oslo-mål*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hovdenak, Marit 1978: *Noko om språkforholda i ei romsdalsbygd*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Kerswill, Paul & Peter Trudgill 2005: The birth of new dialects. Kerswill, P., Peter Auer & Frans Hinskens (red.): *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William 1972a: *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William 1972b: Some principles of linguistic methodology. *Language in Society* 1, 97–120.
- Larsen, Amund B. 1897: *Oversigt over de norske bygdemål*. Kristiania: Aschehoug.
- Lillehammer, Arnvid 1974: *Gardar og ætter: gnr. 28 – gnr. 54*. Vol. 2, *Soga om Sauda*: Sauda kommune.
- Lillehammer, Arnvid 2002: *Soga om Sauda 4: Bygdesoga 1880–1940*. Vol. 4, *Soga om Sauda*. Sauda: Sauda kommune.
- Melsteit, Gro 1995: *Fram mot eitt nytt saudamål?* Bergen: Universitetet i Bergen.
- Mufwene, Salikoko S. 2001: *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myking, Johan 1988: Grammatiske kv-ord som sosiolingvistisk variabel. Sandøy, H. (red.): *Talemål i Bergen, Prosjektet "Talemål hos ungdom i Bergen"*. Bergen, 5–38.
- Neteland, Randi 2009: "vann og kan og mann" *En sosiolingvistisk studie av nn-variabelen og andre språktrekk blant ungdommer i Narvik*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Ryen, Else 1976: *Språk og kjønn*. Oslo: Novus.
- Sandve, Bjørn Harald 1976: *Om talemålet i industristadene Odda og Tyssedal: generasjonsskilnad og tilnærming mellom dei to målføre*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Sandøy, Helge 2008: Kontakt og spreining. Mæhlum, B., G. Akselberg, U. Røynealand & H. Sandøy (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 221–240.
- Sauda kommune 1978: *Velkommen til Sauda kommune*. Stavanger: Informasjonsforlaget a/s.
- Selj, Elisabeth 1978: *Forsøk på språksosiologisk beskrivelse av talemålet i Hov i Land*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Skagen, Finn 1977: *Industriens innflytelse på utviklinga i Sauda i perioden 1915–1940*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Skjekkeland, Martin 2005: *Dialektar i Noreg: tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

- Solheim, Randi 2006: *Språket i smeltegryta: sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*. Trondheim: Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.
- Sørensen, Marita 1998: *Vi snakke 'ke' dialekt i Moss! En sosiolingvistisk undersøkelse av språkvaner hos mossinger*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Thorson, Per 1929: *Målet i Nordaust-Ryfylke: umrit av ljodlæra*. Vol. 8, *Bidrag til nordisk filologi av studerende ved Kristiania universitet*. Kristiania; Oslo: I kommisjon hos Aschehoug.
- Thorson, Per 1930: *Ryfylke-målet: eit umrit av ljod- og formlæra*. Oslo: I kommisjon hjå Olaf Norli.
- Trudgill, Peter 1986: *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.
- Trudgill, Peter 2004: *New-dialect formation: the inevitability of colonial Englishes*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Utter, Harald 2010: *Å leve med fabrikkens puls - En studie av hagebyen Åbøbyen i Sauda og industriarbeiderne som bodde der i perioden 1960 til 1980*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Våga, Finn E. 1993: "De unge slekter": *rørsla som bygde Sauda*. Oslo: Samlaget.
- Øvestad, Kåre 2009: Glimt fra livet i kongsveien og brekkeveien i 1930- og 40-årene. *Årsskrift Sauda sogelag* 29: 85–102.

Summary

The article presents language variation in a speech material collected in Sauda in 1981. The Sauda dialect is an industrial town dialect, and the article documents a change in apparent time, where some traditional language features disappear, while others are retained in the modern Sauda dialect. The article also suggests a geographical change pattern, and shows traces of an innovation that did not become part of the modern Sauda dialect.

Randi Neteland
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Universitetet i Bergen
Postboks 7805
N-5020 Bergen
Randi.Neteland@lle.uib.no